

Naslov originala

IMMANUEL KANT

KRITIK DER URTEILSKRAFT

IMMANUEL KANT

KRITIKA RASUDNE SNAGE

Preveo

VIKTOR D. SONNENFELD

KULTURA — ZAGREB

1957

prirodu, kojoj mi sami pripadamo, dakle u kojoj mi ono, što je u njoj kao predmet osjetila nužno, moramo prosuđivati po mehaničkim zakonima, ali slaganje i jedinstvo posebnih zakona i formâ prema njima, koje u pogledu onih moramo prosuđivati kao nešto slučajno, mi ćemo u njoj kao predmete uma (štoviše, cjelinu prirode kao sistem) ujedno promatrati po teleolozijskim zakonima i prosuđivati ih po dvojakim principima, a da se teleolozijskim načinom razjašnjenja ne isključuje mehanički, kao da oni sebi međusobno protivuriječe.

I ono, što se inače doduše lako moglo naslućivati, ali teško s izvjesnošću tvrditi i dokazati, dade se uvidjeti iz toga, da bi princip mehaničkoga izvođenja svršnih prirodnih produkata doduše mogao da opstoji kraj teleolozijskoga, ali ga nipošto ne bi mogao napraviti nepotrebnim. To će reći: mi na nekoj stvari, koju moramo prosuđiti kao prirodnu svrhu (na neke organiziranom biću), možemo doduše iskušati sve poznate zakone mehaničkoga proizvodjenja kao i one, koje još valja otkriti, pa se smijemo i nadati, da ćemo u tome dobro napredovati, ali u pogledu mogućnosti takvoga produkta nikada ne ćemo biti oslobođeni od pozivanja na proizvodilački uzrok, koji je posve različit od njega, naime na kauzalitet s pomoću svrha, pa se upravo ni jedan ljudski um (ni konačni, koji bi po kvalitetu bio sličan našem, ali koliko god ga međutim nadilazio po stupnju) ne smije nadati, da će proizvod i najmanje travke razumjeti na osnovu prosto mehaničkih uzroka. Jer ako je teleolozijska veza uzroka i učinaka u pogledu mogućnosti jednoga takvog predmeta posve neophodna za rasudnu snagu, sve ako se ova hoće studirati samo po rukovodstvu iskustva; ako se za vanjske predmete kao pojave ne može naći dovoljan razlog, koji se odnosi na svrhe, nego se on, koji leži i u prirodi, mora tražiti ipak samo u njezinu nadosjetilnome supstratu, ali od kojega nam je svaki mogući uvid odsječen: onda nam je upravo nemoguće da crpemo iz same prirode uzete razloge razjašnjavanja za svršne veze, pa je prema kakvoći ljudske spoznajne moći nužno da se najviši razlog za to traži u neke iskonskom razumu kao uzroku svijeta.

O SJEDINJENJU PRINCIPA OPĆEGA MEHANIZMA MATERIJES TELEOLOGIJSKIM U TEHNICI PRIRODE

Umu je beskonačno mnogo stalo do toga, da ne napusti mehanizam prirode u njenim proizvodima i da ga u njezinu razjašnjenju ne obide, jer se bez njega ne može postići uvid u prirodu¹ stvari. Sve ako nam se prizna, da je forme prirode, kako one odvajkada opstojе, neposredno stvorio neki najviši arhitekt, ili da je predeterminirao one, koje se u svojem toku kontinuitivno stvaraju prema upravo istome uzoru, onda time naša spoznaja prirode nije ni najmanje unaprijeđena, jer i ne poznajemo način djelovanja onoga bića, niti poznajemo njegove ideje, koje treba da sadržavaju principe mogućnosti prirodnih bića, pa od njega onako odozgo ne možemo (a priori) razjasniti prirodu. No ako se od formâ predmeta iskustva, dakle ako se odozdo (a posteriori), budući da mislimo, da ćemo u njima naći svršnost, da bismo je razjasnili, pozivamo na uzrok, koji djeluje prema svrhama, onda bismo razjašnjavali posve tautolozijski i um zavaravali riječima; a da se ne spomene još i to, da se um tamo, gdje se mi takvim načinom razjašnjavanja gubimo u prekomjernost, kuda nas prirodna² spoznaja ne može slijediti, zavodi, da pjesnički sanjari, a da se to spriječi, to je upravo njegova najglavnija zadaća.

S druge strane jest isto tako nužna maksima uma, da se ne obide princip svrha kod produkata prirode, jer je to, ipak heuristički princip, da se traga za posebnim zakonima prirode, sve ako se i pretpostavi, da se on nije htio upotrebiti, da se po njemu razjasni sama priroda, budući da se produkti dotle, premda očigledno pokazuju³ namjerno svršno jedinstvo, još uvijek nazivaju samo prirodnim svrhama, t. j. da se ne traži izvan prirode razlog njihove mogućnosti. No kako naposljetku ipak mora doći do pitanja

¹) Prema Erdmannu akuzativ mjesto dativa.

²) 1. i 2. izd.: »poznavanje prirode«

³) Prema Erdmannovoj korekturi pl. mjesto sing., jer se riječ »pokazuju« odnosi na imenicu »produkti«.

o ovoj potonjoj, zato je isto tako nužno, da se za nju zmišlja posebna vrsta kauzaliteta, koja se ne nalazi u prirodi, kao što mehanika prirodnih uzroka ima svoj kauzalitet, budući da receptivitetu brojnih i drukčijih forma, nego za koje je prema mehanici sposobna materija, mora pridodati još spontanitet nekoga uzroka (koji dakle ne može biti materija), bez kojega se ne može navesti nikakav osnov onih forma. Prije nego što napravi taj korak, um doduše mora pomno postupati, pa ne smije nastojati da svaku tehniku prirode, t. j. njenu produktivnu moć, koja za samu našu aprehenziju po sebi pokazuje svršnost oblika (kao kod regularnih tjelesa), proglašiti teleolozijskom, nego je dotle mora uvijek smatrati kao prosto mehanički moguću. Ali povrh toga čak¹ isključiti teleolozijski princip, a gdje se svršnost za umsko istraživanje mogućnosti prirodnih forma po svojim uzrocima posve neoporecivo pokazuje kao odnos prema jednoj drugoj vrsti kauzaliteta, ipak uvijek htjeti držati se samoga mehanizma, to um mora napraviti isto tako fantastičnim i lutalačkim među tlapnjama prirodnih moći, koje se ne daju ni zamisliti, kao što ga je i prosto teleolozijski način razjašnjavanja, koji se nikako ne obazire na prirodni mehanizam, napravio sanjarskim.

Na jednoj te istoj stvari prirode ne daju se povezati oba principa kao osnovna načela uzajamnoga razjašnjenja (dedukcije), t. j. sjediniti za određivačku rasudnu snagu kao dogmatične i konstitutivne prirodne spoznaje. Ako na pr. za crva pretpostavim da ga valja smatrati produktom samoga mehanizma materije (novoga stvaranja, koje ona izvršava sama za sebe, kad se njeni elementi truljenjem oslobode), onda ja dakle od upravo ove iste materije kao kauzaliteta, da se djeluje prema svrhama, ne mogu izvesti upravo isti produkt. Obratno, ako taj isti produkt prihvatim kao prirodnu svrhu, onda ne mogu računati na njegov mehanički način proizvođenja i da takav prihvatim kao konstitutivan princip za njegovo prosuđivanje² prema njegovoj mogućnosti i tako sjediniti oba principa. Jer jedan način razjašnjenja isključuje drugi, pretpostavivši također, da se objektivno oba principa mogućnosti takvoga produkta osnivaju na jednome jedinome, ali da ga mi ne

¹) Erdmann: »posve« (ganz) mjesto »čak« (gar)

²) Hartenstein stavlja: »princip njegova prosuđivanja«

uzimamo u obzir. Princip, koji bi prema njima trebao da omogući sjedinjivost obaju u prosuđivanju prirode, mora se staviti u ono, što leži izvan obaju (dakle i izvan moguće empirijske prirodne predodžbe), ali što ipak sadržava njezin osnov, t. j. u ono nadosjetilno, pa se svaki od obaju načina razjašnjenja mora dovesti u vezu s njime. Kako mi od toga ne možemo imati ništa osim neodređenoga pojma nekoga principa, koji omogućuje prosuđivanje prirode po empirijskim zakonima, ali ga uostalom nikakvim predikatom ne možemo pobliže odrediti, zato slijedi, da se sjedinjenje obaju principa ne može osnivati na razlogu *razjašnjenja* (eksplikacije) mogućnosti nekoga produkta prema danim zakonima za *određivačku*, nego samo na razlogu *izlaganja* (ekspozicije) te mogućnosti za refleksivnu rasudnu snagu. — Jer razjasniti znači izvesti iz nekoga principa, koji se dakle jasno mora moći spoznati i navesti. Princip mehanizma prirode i princip njezina kauzaliteta prema svrhama¹ moraju doduše kod jednoga te istoga prirodnog principa biti u vezi u jednome jedinome višem principu i iz njega proistjecati, jer inače u razmatranju prirode ne bi mogli opstojati jedan kraj drugoga. No ako taj *objektivno-zajednički* princip, koji dakle daje prava i na zajedništvo maksime istraživanja prirode, koja zavisi od njega, pripada toj vrsti, da se on doduše može naznačiti, ali se nikada ne može određeno spoznati i jasno navesti za upotrebu u slučajevima, koji se javljaju, onda se iz takvoga principa ne da izvući razjašnjenje, t. j. jasno i određeno izvođenje mogućnosti nekoga prirodnog produkta, koji je moguć prema jednome od ona dva heterogena principa. Međutim je zajednički princip mehaničkoga izvođenja s jedne strane i teleolozijskoga s druge strane ono *nadosjetilno*, koje mi prirodi moramo podmetnuti kao fenomen. O njemu pak ne možemo sebi u teorijskome pogledu stvoriti ni najmanji jasno određeni pojam. Kako dakle priroda (prema svojim posebnim zakonima) za nas sačinjava po njemu sistem, koji se može spoznati kao moguć isto tako po principu proizvođenja fizičkih kao i po principu krajnjih uzroka, to se nikako ne da razjasniti, nego se, ako se dogodi, da se jave predmeti prirode, koje po principu meha-

¹) »prema svrhama« dodao Erdmann. Prema Schopenhaueru i Rosenkranzu trebalo bi stajati: »s pomoću tehnike«.

nizma (koji u svako doba ima pravo na prirodno biće), pre-
ma njihovoj mogućnosti ne možemo pomišljati, a da se ne
oslanjamo na teleološki načela, dade prosto pretposta-
viti, da se spokojno samo prema oba principa smije tragati
za prirodnim zakonima (kad je mogućnost njihova produk-
ta za naš razum spoznatljiva), a da se čovjek ne spotačne o
prividno protivurjeđe, koje se javlja između principa nje-
gova prosuđivanja, jer je osigurana bar mogućnost, da bi
oba i objektivno htjela biti sjedinjiva u jednome principu
(budući da se tiču pojava, koje pretpostavljaju neki nad-
osjetilni osnov).

Sve ako mehanizam kao i teleološki (namjerni) teh-
nicizam prirode i stoje prema posebnim zakonima pod za-
jedničkim višim principom prirode u pogledu upravo isto-
ga produkta i njegove mogućnosti, ipak mi, budući da je
ovaj princip *transcendentan*, ona prva dva principa zbog
ograničenosti svoga razuma ne možemo u *razjašnjenju*
upravo istoga prirodnog produkta sjediniti ni onda, ako je
čak unutrašnja mogućnost toga produkta razumljiva samo
s pomoću kauzaliteta prema svrhama (kao što su takve
vrste organizirane materije). Ostaje dakle kod gornjega
načela teleologije: da se prema kakvoći ljudskoga razuma
za mogućnost organskih bića u prirodi može prihvatiti sa-
mo uzrok, koji djeluje namjerno, i da zgoljni mehanizam
prirode za razjašnjenje tih njenih produkata nikako ne
može biti dovoljan, a da na taj način ipak ne ćemo da s
pomoću onoga principa odlučujemo u pogledu same mo-
gućnosti takvih stvari.

Kako je naime to načelo samo maksima refleksivne, a
ne određivačke rasudne snage, važeći stoga samo su-
bjektivno za nas, a ne objektivno za mogućnost same ove
vrste stvari (gdje bi obje vrste proizvođenja mogle biti po-
vezane u jednome te istom razlogu); kako se nadalje takav
proizvod bez ikakvoga pojma o mehanizmu prirode, koji
istodobno pri tome nalazimo, bez pojma, koji pridolazi te-
leološki zamišljenu načinu proizvođenja, ne bi ni mo-
gao prosuđivati kao prirodni produkt: zato gornjoj maksi-
mi ujedno pripada nužnost sjedinjenja obaju principa u
prosuđivanju stvari kao prirodnih svrha, ali ne da jedan
sasvim i u izvjesnim dijelovima postavi na mjesto drugoga.
Jer na mjestu onoga, što (bar mi) pomišljamo kao moguće
samo po namjeri, ne da se prihvatiti mehanizam, a na

mjestu onoga, što se prema ovome mehanizmu spoznaje
kao nužno, ne da se prihvatiti slučajnost, kojoj bi bila po-
trebna neka svrha kao određeni razlog, nego se samo je-
dan (mehanizam) smije podrediti drugome (namjernome
tehnicizmu), što se posve lijepo smije dogoditi prema
transcendentalnome principu svršnosti prirode.

Gdje se naime svrhe pomišljaju kao principi moguć-
nosti izvjesnih stvari, tamo se moraju pretpostaviti i sred-
stva, čijemu zakonu djelovanja za sebe nije potrebno ništa,
što pretpostavlja neku svrhu, dakle koji može biti mehani-
čan, a ipak određen uzrok namjernih djelovanja. Stoga
se čak u organskim produktima prirode, ali još više, kad
sada, potaknuti njihovim beskonačnim mnoštvom, (bar po
dopuštenoj hipotezi) prihvatimo prema posebnim zakoni-
ma ono namjerno u povezanosti prirodnih uzroka kao *opći
princip* refleksivne rasudne snage za cjelinu prirode (svi-
jet), dade pomišljati velika, pa čak i opća veza mehaničkih
zakona s teleolojskima u proizvodima prirode, a da se
ne zamijene principi njihova prosuđivanja i da se jedan ne
postavi na mjesto drugoga. Jer materija u teleolojskome
prosuđivanju, sve ako se forma, koju ona poprima, samo
prema namjeri prosuđuje kao moguća, ipak prema svojoj
prirodi primjereno mehaničkim zakonima također može da
bude podređena onoj predloženoj svrsi kao sredstvo, prem-
da se za naš (ljudski) um, budući da razlog te sjedinjivosti
leži u onome, što nije ni jedno ni drugo (ni mehanizam ni
svršna veza), nego supstrat prirode, od kojega ništa ne
spoznajemo, ne dadu stopiti ta dva načina predloživanja
mogućnosti takvih objekata, nego mi ih samo prema vezi
krajnjih uzroka možemo prosuđivati kao osnovane na ne-
kome najvišem razumu, čime se ništa ne oduzima teleolo-
jskome načinu razjašnjenja.

No kako je posve neodređeno, a za naš je um i zauvi-
jek neodredivo, koliko mehanizam prirode kao sredstvo
čini za svaku krajnju svrhu u njoj, a zbog gore spomenu-
toga inteligibilnog principa mogućnosti prirode uopće može
se čak pretpostaviti, da je ona naskroz moguća po zakoni-
ma jedne i druge vrste (fizičkim i krajnjim uzrocima), koji
se općenito slažu, premda mi način, kako se to zbiva, ni-
kako ne možemo uvidjeti, zato mi također ne znamo, kako
daleko ide za nas mogući mehanički način razjašnjenja,

nego izvjesno je toliko: koliko god daleko došli u tome, ipak je on svaki puta nedovoljan za stvari, koje smo jednom priznali kao prirodne svrhe, i da mi dakle prema kakvoći svoga razuma one razloge sve zajedno moramo podrediti nekome teleologijskom principu.

Na tome se dakle osniva pravo, a zbog važnosti, koju za našu teorijsku upotrebu uma ima studij prirode prema principu mehanizma, također i poziv: da se svi produkti i događaji prirode, čak i najsvršniji, mehanički razjasne toliko, koliko je god u našoj moći (čije granice ne možemo navesti unutar ove vrste istraživanja), ali da se pri tome nikada ne izgubi iz vida, da one, koje mu možemo postaviti za istraživanje samo pod pojmom svrhe, prema bitnoj kakvoći svoga uma naposljetku ipak moramo podrediti kaualitetu prema svrhama, bez obzira na one mehaničke uzroke.

Dodatak¹ METODOLOGIJA TELEOLOGIJSKE RASUDNESNAGE

¹⁾ U prvome izdanju nema oznake »Dodatak« za ovaj odsjek.